

بررسی و توصیف زبان هورامی (گوش پاوه‌یی)

پژوهش و نگارش

منصور سلیمی

انتشارات احسان

سلیمی، منصور

بررسی و توصیف زبان هورامی: (گویش پاوه‌یی) / پژوهش و

نگارش منصور سلیمی

تهران: احسان، ۱۳۹۱

۳۳۶ ص.

فبیا

ISBN: 978-964-356-849-8

یادداشت: کتابنامه: ص. ۵۳۵ همچنین به صورت زیرنویس

(گویش پاوه‌یی)

موضوع: پاوه‌ای

موضوع: اورامانی — دستور

۱۳۹۱ س ۶۲ / BP۳۲۵۶

رده‌بندی دیویی: ک ۳۹۹

شماره کتابشناسی ملی: ۲۵۳۱۷۸۳

کتابخانه ملی ایران

بررسی و توصیف زبان هورامی (گویش پاوه‌یی)

+ مؤلف: منصور سلیمی

+ ناشر: نشر احسان

+ چاپخانه: مهارت

+ تیراژ: ۳۰۰۰ جلد

+ نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۱

+ قیمت: ۸۵۰۰ تومان

+ شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۶-۸۴۹-۸

نشر

فروشگاه:

تهران، خ انقلاب، روبه‌روی دانشگاه،

مجمع فروزنده، شمار ۴۰۶

تلفن: ۶۶۹۵۲۴۰۴

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	پیش‌گفتار
۲۵	مقدمه
۳۳	نشانه‌ها
	فصل نخست: اصطلاحات
۳۸	اصطلاحات
	فصل دوم: توصیف واجی
۵۲	توصیف واجی
۵۳	توصیف همخوان‌ها
۷۸	واج‌گونه‌های برجسته در زبان هورامی
۸۲	توصیف واکه‌ها
۸۲	واکه‌های زبان هورامی (گ‌پاوه‌بی)
۸۸	واکه‌های مرکب
۹۲	واج‌آرایی در زبان هورامی (گ‌پاوه‌بی)
۹۲	الف : توزیع همخوان‌ها
۹۳	ب : ساخت هجا

فصل سوم: پدیده‌های زبر زنجیری در زبان هورامی

پدیده‌های زبر زنجیری در زبان هورامی	۹۶
۱- تکیه	۹۷
کارکرد تکیه در هورامی	۱۰۰
۲- آهنگ در هورامی	۱۰۱

فصل چهارم: دستور زبان

بخش نخست: جمله	۱۰۴
نهاد، گزاره	۱۰۵
۱- انواع جمله از دید شمار اجزا	۱۰۶
۲- انواع جمله از دید ساخت (تعداد فعل)	۱۲۱
۳- بررسی جمله‌های شرطی در گویش پاوه‌یی	۱۲۷
۴- جایگاه در جمله	۱۳۶
بخش دوم: شبه جمله	۱۵۱
۱-۲- انواع شبه جمله	۱۵۱
۲-۲- شبه جمله از دید ساخت	۱۵۱
۳-۲- کاربردهای معنایی شبه جمله‌ها	۱۵۲
۴-۲- شبه جمله از دید شنونده و پیوندی که پدید می‌آورد	۱۶۱
بخش سوم: گروه فعلی	۱۶۴
۴-۳-۱. عناصر سازنده‌ی فعل	۱۶۴
۴-۳-۱-۱. امکانات طبقه الف: شناسه	۱۶۶
۴-۳-۱-۲. امکانات طبقه ب: علامت بن ماضی	۱۶۹
۴-۳-۱-۳. گروه فعلی با قاعده	۱۷۰
۴-۳-۱-۴. گروه فعلی بی‌قاعده	۱۷۱
۴-۳-۲. امکانات طبقه «د»، «و»، «ه» یا پیشوند در گروه فعلی	۱۷۵

۱۸۲	۴-۳-۱-۴. بررسی امکانات طبقه «ز»
۱۸۳	۴-۳-۲. اقسام فعل از دید کارکرد دستوری - معنایی
۱۸۵	۴-۳-۳. فعل از مصدر <i>bi yay</i> (بودن، شدن، داشتن، هستن)
۱۹۵	۴-۳-۴. ساختمان گروه فعلی
۲۰۵	۴-۳-۵. ویژگی های فعل
۲۰۵	۴-۳-۵-۱. زمان
۲۳۸	۴-۳-۵-۲. شخص
۲۴۶	۴-۳-۵-۴. گذر
۲۶۹	بخش چهارم: گروه اسمی
۲۶۹	بهره ی اول: اسم و گروه اسمی
۲۶۹	۱- ساده - مرکب
۲۷۱	۲- مشتق
۲۷۵	۳- مفرد - جمع
۲۷۶	۴- معرفه - نکره
۲۷۹	۵- مؤنث - مذکر
۲۸۵	۶- خاص - عام
۲۸۹	۷- اسم مصدر و حاصل مصدر
۲۹۱	نام آوا
۲۹۴	بهره ی دوم: وابسته های اسم
۲۹۴	صفت:
۳۰۰	۴-۴-۱. وابسته های پیشین اسم
۳۱۴	وابسته های پسین اسم
۳۲۳	بهره ی سوم: ضمیر در هورامی
۳۲۳	۴-۳. انواع ضمیر
۳۲۳	۴-۳-۱. ضمیر شخصی

- ۳۲۴ ۲-۳-۴. ضمیر اشاره.
- ۳۲۷ ۳-۳-۴. ضمیر مشترک
- ۳۲۷ ۴-۳-۴. ضمیر تأکیدی
- ۳۲۸ ۵-۳-۴. ضمیر انعکاسی
- ۳۲۸ ۶-۳-۴. ضمیر پرسشی
- ۳۲۹ ۷-۳-۴. ضمیر تعجبی - پرسشی
- ۳۳۰ ۸-۳-۴. ضمیر مبهم
- ۳۳۲ ضمیر در جایگاههای نحوی جمله
- ۳۳۳ الف: جایگاههای بنیادین (مستقل)
- ۳۳۷ (ب): جایگاههای وابسته
- ۳۳۹ بهره‌ی چهارم: گروه قیدی
- ۳۵۱ بهره‌ی پنجم: نقش نماها (حرف)
- ۳۵۱ ۱-۵. حرف اضافه
- ۳۵۶ ۲-۵. حرف نشانه
- ۳۵۸ ۳-۵. حرف پیوند

فصل پنجم: واژگان

- ۳۶۴ واژگان

فصل ششم: فرایندهای آوایی «هورامی» در سنجش با فارسی

- ۴۹۵ ۱- ابدال «تبدیل صدا»
- ۵۱۸ ۲- حذف
- ۵۲۸ ۳- افزایش
- ۵۳۲ ۴- قلب (جابه‌جایی)
- ۵۳۵ منابع و مآخذ

حکیم سخن در زبان آفرین

به نام خداوند جان آفرین

پیش‌گفتار

«و من آیاته خلق السموات والارض و اختلاف السنتکم والونکم ان فی ذلک لآیات للعالمین»
قرآن کریم، سوره‌ی الروم، آیه ۲۰. ترجمه:

«و از نشانه‌های خدا آفرینش آسمانها و زمین و مختلف بودن زبانها و رنگهای شما است. بی‌گمان در این، دلایلی برای فرزندگان و دانشوران است.»

زبان شگفت‌انگیزترین و پیچیده‌ترین ترفندی بشر زاد پس از آفرینش است. خداوند بزرگ در وصف خود، پس از اشاره به آفرینش انسان، بیان و تعلیم آن را همسان و هم‌سوی با خلقت بشر می‌داند و با عظمت از آن یاد می‌کند.

نظر به همین اهمیت، امروزه بخش عمده‌یی از تحقیقات علوم انسانی مربوط به زبان و گفتار است به طوری که موضوع دانش‌های نوینی چون زبان‌شناسی، روان‌شناسی و بخشی از پزشکی گردیده است. زبان معادل وجود انسان است، آنکه زبان ندارد زمان و حوادث آن را نه می‌تواند به خوبی دریابد و نه خود را عضوی زنده از جامعه‌ی بشری می‌پندارد.

زبان آینه‌یی است که در آن بسیاری از رفتارها، عقاید، اندیشه‌ها، شیوه‌های زندگی سنت‌ها و دهها نمود اجتماعی و فردی دیگر منعکس می‌شود.

با مطالعه و تحقیق در الگوهای زبانی و گویش‌های گوناگون در واقع به شناخت فراگیری از تفاوت‌های زبانی، فرهنگی و اجتماعی و ... جوامع مختلف پی می‌بریم و در حقیقت از راه همین مطالعات به مسیر حرکت تاریخی اقوام و تحولات شیوه‌های زیستی و نموده‌های اندیشه و تفکر و احساس ملتها و بسیاری دیگر از متغیرهای اجتماعی و اقتصادی و واقف می‌شویم.

می‌دانیم که زبان پدیده‌یی اجتماعی و حیاتی‌مند است و همچون هر موجود زنده‌ی دیگر در معرض دگرگونی، این دریافت از زبان موجب شده که بررسی و تحقیق در این عرصه به ویژه در چند دهه‌ی اخیر مورد توجه زبان‌شناسان و پژوهشگران شاخه‌های مختلف آن قرار گیرد. «گویش‌شناسی به عنوان یکی از شاخه‌های علم بررسی زبان سابقه‌ی دیرینه‌ای دارد. این رشته در طول تاریخ خود همگام با تنوع دیدگاه‌ها در علم زبان‌شناسی تحولات زیادی پذیرفت و شیوه‌های بررسی و نکات مورد تأکید در آن دستخوش تغییرات عمده‌ای شد»^(۱).

امروزه در همه جوامع پیشرفته توجه به گویش‌شناسی و تحقیقات فراگیر در مورد گویش‌ها از جایگاه ویژه‌ی برخوردار است. زیرا حاصل آن، پدید آمدن دستاوردهای گوناگون زبانی و دهها نتیجه‌ی عملی - کاربردی پیرامون زبان و فرهنگ جامعه است.

زبان هورامی و انگیزه‌های انتخاب موضوع پژوهش

زبان هورامی یکی از اعضای خانواده‌ی زبان‌های کردی است که از دیرباز در ناحیه‌یی به نام هورامان، زبان مردم آن دیار بوده است. زبانی است ترکیبی از شاخه‌ی بزرگ زبانهای هند و اروپایی و از گروه زبان‌های ایرانی.

پژوهشگران و زبان‌شناسان درباره‌ی این زبان یا به گفته آنان گویش و لهجه، تحقیقات نه چندان قابل توجهی دارند که در اینجا به پاره‌ای از دیدگاه‌های آنان درباره‌ی هورامی اشاره می‌کنیم. «بندیکتسن» نخستین کسی که آغازگر پژوهش در مورد زبان هورامی است، چنین اظهار نظر می‌کند:

«لهجه‌ی هورامی برای محققان زیاده از حد عجیب بود زیرا نه ایرانی‌ها و نه خود کردها آن را نمی‌فهمیده‌اند ... در سنج بعضی‌ها می‌گفتند زبان هورامی در گذشته زبان مشترک همه آنها بوده و حتی تمام کتابهای قدیمی به این زبان نوشته می‌شده است»^(۲).

۱- رک، جهانگیری، نادر «نگاهی تازه به گویش‌شناسی» مجله‌ی دانشکده ادبیات و دانشگاه مشهد، سال بیست و پنجم، ش ۳، ص ۷۴۱.

2. Age Meyer Benedictsens [and] christensen, les dialects d'Awroman et de pawa, kobenhavn, 1921, preface, 1.

«کریستنسن» در مقدمه‌ی دوم کتاب «بررسی لهجه‌ی هورامان - پاوه» می‌نویسد: «به کمک همین مواد (مواد و عناصری که بندیکتسن از مسافرت ۱۹۰۱ به کردستان فراهم کرده بود) توانستم یک دستور زبان برای لهجه‌ی تقریباً فراموش شده و رو به نابودی بیابم لهجه‌ای که مطالعه‌ی آن در شناخت فقه اللغة زبانهای ایرانی بسیار حائز اهمیت است.

بندیکتسن به پیروی از عقیده‌ی خود اورامانیها، لهجه‌ی پاوه‌یی را یک لهجه‌ی فرعی از زبان اورامانی به شمار آورده است، حال آنکه قطعات شعری که به زبان پاوه‌یی در یادداشت‌های او آمده است، نشان‌دهنده‌ی ظرفیت ادبی این زبان است... این خصیصه‌ی ادبی موجب می‌شود که ما بتوانیم زبان پاوه‌یی را یک لهجه‌ی فرعی و محلی ساده به شمار آوریم» (رک همان، مقدمه‌ی دوم) (۱).

«دیوید مکنزی» در مقدمه‌ی کتاب خود در مورد گویش هورامان لهون (نوسود) چنین می‌آورد:

«... از بسیاری جهات لهجه‌ی هورامانی شبیه یک لهجه‌ی قدیمی ایران دوران میانه است هورامی یک لهجه‌ی گورانی است. یکی از کهن‌ترین و محفوظ‌مانده‌ترین گروه زبانی است. ... سیستم واجی هورامی به میزان قابل ملاحظه‌ای شبیه لهجه‌های اطراف سلیمانیه و سنندج است...».

آقای صدیق صفی‌زاده (بورکه‌ئی) زبان کردی را به پنج گویش تقسیم کرده و هورامی را در شمار گویش گورانی دانسته است «زبان کردی اکنون به سبب تحول و دگرگونیهای اجتماعی و سیاسی به شیوه‌ی پنج گویش بزرگ درآمده است که هریک دارای گونه‌هایی است: ۱- کرمانجی شمالی ۲- کرمانجی جنوبی ۳- گورانی ۴- لکی ۵- لری. گورانی:

کردان اورامان و دینور و کرد و پیروان یارسان در پیرامون کرمانشاه و اسلام‌آباد و گوران و گهواره و گروهی از کردان افشار آذربایجان و کردان خانقین در عراق با آن گفتگو می‌کنند. این گویش در آغاز پیدایش اسلام زبان شعر و ادب سرایندگان و گویندگان کرد بوده و

دورنمایی است از زبان پهلوی، و اکثر متون کردی که از قرن دوم هجری تاکنون به یادگار مانده است به این گویش نوشته شده است»^(۱).

دکتر عبدالرحمن ذبیحی صاحب قاموس زبان کردی براین باور است که: «در ناحیه‌ی شمالی و میانی زبان کردی دو شعبه‌ی زبانی وجود دارند که با وجود دوری از هم انسان می‌تواند به آسانی بگوید که در اصل یکی هستند. آن هم لهجه‌ی زازایی در شمال و گورانی در میانه است این یکی بیشتر به هورامی مشهور شده است. زیرا بزرگترین ناحیه‌ای است که هورامی در آن رایج است یعنی منطقه هورامان، جز آن در ریژاب، که نوله در میان طوایف باجه لان و زنگنه و شبه‌ک هم با آن تکلم می‌شود ... من (بعد از ۱۵ سال لهجه‌شناسی کردی) تا حدی به این مهم رسیده‌ام که اینها کردی هستند. اما هنوز نیاز به تحقیق بیشتر دارم»^(۲).

دکتر حشمت‌الله طبیبی جامعه‌شناس که خود از کردان کرمانشاه است درباره‌ی هورامی این گونه می‌نگارد: «... از شاخه‌های اصلی کردی، کردی اورامی (گورانی) است. شعب این زبان (اورامانی گورانی) عبارتند از:

الف) گویش زازا در ایلات آذربایجان غربی و سردشت و عشایر کرد ترکیه در دیار بکر و ارزنجان.

ب) گویش اورامان لهون

ج) گویش اورامان تخت

د) گویش ژاورودی

ه) گویش پاوه و قسمتی از جوانرود

و) گویش گورانی قدیم که زبان کتابت، کتب دینی طوایف اهل حق است.

ز) «ماچو ماچو» که گویش سادات اهل حق است و ویژگی مذهبی دارد.

ح) گویش گهواره‌ای قدیم

ط) گویش کوره جوئی قدیم

ی) گویش بیوه نجی قدیم

۱- رک، کردی بیاموزیم، صفی‌زاده، صدیق، انتشارات بلخ وابسته به بنیاد نیشابور، تهران، ۱۳۶۰، ۱۳.

۲- رک، قاموس‌ی زبانی کوردی، زه‌بیحی، عه بدوره رحمان، انتشارات صلاح‌الدین ایوبی، ارومیه، ۱۳۶۷.

ک) گویش قلاعی

ل) گویش کندوله

م) باجلان از اکراد عراق مقابل دشت زهاب^(۱)

پیش از پرداختن به انگیزه‌های انتخاب موضوع اثر (بررسی و توصیف زبان هورامی، گویش پاوه‌یی) به سؤالی مقدر که ممکن است به ذهن خواننده برسد پاسخ می‌دهم و آن، علت زبان خواندن هورامی به جای لهجه یا گویش یا گونه‌ی زبانی چه بوده است؟

هرچند تاکنون تعریف‌های مرزبندی شده و علمی در مورد اصطلاحات کلیدی همچون زبان، لهجه، گویش و ... مطرح نشده و هر پژوهشگر زبانی از نگاه خاص خود به تعریف آنها پرداخته ولی آنچه مورد استناد نگارنده بوده و به خود جرأت داده عنوان زبان را برای هورامی برگزیند، تعریفی است که آقای یحیی مدرّسی از زبان و گویش ارائه داده‌اند: «هرگاه دو گونه‌ی زبانی بدون آموزش آگاهانه در حد ایجاد ارتباط معمول برای گویندگان یکدیگر قابل فهم باشند، آن دو گونه، دو گویش متفاوت از یک زبان واحد بشمار می‌روند در غیر اینصورت باید آنها را دو زبان جداگانه دانست»^(۲).

علاوه براین باید گفت که زبان هورامی تفاوت‌های فاحش دستوری، آوایی و واژگانی با کردی معیار دارد، از این روی نمی‌توان هورامی را گریشی از کردی دانست بلکه عضوی از خانواده‌ی زبانهای کردی به شمار می‌رود.

همچنین اشاره به این موضوع ضروری است که غالباً معیارهای غیر زبانی و غیر علمی موجب برجسته شدن یکی از زبانها و در حاشیه قرار گرفتن بقیه‌ی گونه‌ها شده است. بر همین اساس است که گروهی فارسی را زبان و کردی، بلوچی و گیلکی و ... را گویش می‌دانند یا آنها را از لهجه‌های فارسی می‌خوانند، در صورتی که دست کم این داوری در مورد زبان کردی و از جمله هورامی ناپذیرفتنی است.

۱- رک، مبنای جامعه‌شناسی و مردم شناسی ایلات و عشایر، طبیبی، حشمت‌اله، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۱، ص ۲۴۱-۲۴۲.

۲- رک، جامعه‌شناسی زبان، مدرّسی، یحیی، مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، ۱۳۶۸، ص ۱۳۳.

انگیزه‌های انتخاب موضوع کتاب

در فاصله‌ی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۵۷، که دانش‌آموزی دبیرستانی (در رشته‌ی علوم تجربی) بودم، علاقه‌یی وافر به شعر و ادب کردی در خود می‌دیدم، گرچه در آن روزگاران پای‌قلم شکسته و زبان کفایت‌کردی خاموش بود. جسته و گریخته، منظومه‌های دست‌نویس کردی و از جمله هورامی را با اشتیاقی زیاد می‌خواندم و گزیده‌نویسی می‌کردم. سالها گذشت تا این که در کلاس درس تاریخ زبان فارسی دوره‌ی کارشناسی حضور یافتم و از استاد ارجمند دکتر رضا زمردیان دربار‌ی پژوهش‌های انجام شده در زمینه‌ی زبان کردی پرسش‌هایی کردم و این‌پیش درآمندی برای استمرار تداوم مطالعات و کسب آگاهی بیشتر در زمینه‌ی تحقیق در شاخه‌ای از زبانهای کردی شد. انگیزه‌های اصلی من در انتخاب موضوع این کتاب بوده‌اند:

۱- تاباندن اشعه‌های دانش بر گنجینه‌ی از زبان مردمی که هنوز آن چنانکه شایسته است. شناخته نشده و این در راستای کشف و آشکار کردن جلوه‌هایی از عظمت آفرینش است که بخشی از آن در زبان تبلور یافته است.

۲- خدمت و ادای دین به سرزمین و مردم دیاری که سالیانی دراز در میانشان زیسته‌ام به رنج‌دیدگانی که گنج‌ها زیرپای دارند و خود و دیگران چنانکه بایسته است، بدان آگاه نیستند و به پاس برخورداری از نعمت‌ها و هرآنچه از آنان وام دارم.

۳- کشف و بیان برخی حلقه‌های مفقوده زبان فارسی که آثاری از آنها در هورامی دیده می‌شود و کمک به تحقیقات و پژوهشهای در زمانی فارسی و کردی و دیگر زبانها و گویشها.

۴- بیم به فراموشی سپردن و محو عناصر و صورتهای زبانی کهن سال و باستانی و مصمم شدن در به کارگیری روشهای علمی زبان‌شناسی در توصیف و ثبت و ضبط آن عناصر و صورتهای.

۵- فراهم کردن پژوهشی مدون و علمی برای پژوهشهای زبان‌شناسی در حال و آینده و کمک و یاری به فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی در زمینه شناخت عناصر زبانی، فقه‌اللغوی واژه‌ها و ..

- ۶- پرهیز از تحقیق در زمینه‌هایی که نه کاربردی است و نه بنیادی. و نوگرایی و بنیان نهادن پژوهشهای گویش‌شناسی برای دانشجویان زبان و ادبیات فارسی.
- ۷- نبودن تحقیقات علمی در زمینه‌ی شناخت زبان هورامی و ناقص بودن پژوهشهای محدود و معدوم که اغلب آنها به زبان فارسی نیست.
- ۸- اعتماد بر فرهنگ بومی و ایرانی خود با شناخت آن و عدم خودباختگی در برابر تهاجم‌های فرهنگی - زبانی استعمارگران.
- ۹- فراهم کردن زمینه‌ی شناخت علمی زبان برای شاعران، نویسندگان و دیگر فرهنگ دوستان هورامی و غیر هورامی با بررسی و توصیف نظام آوایی، دستوری و آشنایی با مجموعه‌یی از واژه‌های فعل هورامی.
- ۱۰- ایجاد اعتماد و اطمینان به پژوهش‌های داخلی و محققان ایرانی در شناخت توانمندیهای فرهنگی زبانی و ... با اذعان به بیگانگی و عدم درک درست پژوهشگران غیربومی از گویش‌های محلی. از آنجا که زبانها و گویش‌های محلی سرزمینان ایران، سرچشمه‌های بسیار جوشنده و زاینده‌ای از فرهنگ و ادبیات و ظرایف زبانی است و در حقیقت گویای تاریخ دیرینه‌ی حیات فرهنگی و اجتماعی ما است و از طرفی این گویشها و زبانها بر اثر گسترش روزافزون وسایل ارتباط جمعی، آموزش‌های همگانی، چاپ و انتشارات کتابها، مجلات و ... به زبان رسمی، در معرض کمرنگی و حتی نابودی قرار دارند، بنا به درک این موقعیت و انگیزه‌های یاد شده، بر آن شدم که موضوع کتاب خود را به «بررسی و توصیف زبان هورامی ...» اختصاص دهم زیرا پیش از این کار و به ویژه در میانه‌ی آن به این واقعیت دست یافتیم که به عنوان یک گویشور هورامی زبان، ضرورت دارد بار مشکلات و موانع کار را مشتاقانه بر دوش کشم.

پژوهش‌های پیشین درباره‌ی هورامی

اطلاع و آگاهی ما تاکنون درباره‌ی زبان هورامی اندک است؛ زیرا اکثر کسانی که در این باره تحقیقی دارند یا غالباً غیر هورامی بوده و کمتر به زوایا و ابعاد مختلف این زبان پی برده‌اند، و یا عموماً محققانی بوده‌اند که بیشتر آثار آنان پیرامون ادبیات هورامی به ویژه شعر آن بوده و

کمتر به بررسی زبان‌شناختی این زبان پرداخته‌اند.

به‌طور کلی در آثار ادبی «کردی»، تذکره‌ها، فرهنگها و گاه تحلیل‌های جامعه‌شناختی به صورت پراکنده و غالباً آشفته به زبان هورامی (گورانی) اشاره شده است. در این میان می‌توان از محققان داخلی همچون آثار آقای دکتر محمد مکرری، زبان‌شناس و متخصص در زبانهای گوناگونی ایرانی و کردی و آقای صدیق صفی‌زاده (بورکه‌نی) و دیگران یاد کرد. در این راستا محققان کرد عراقی مانند: محمد امین هورامی و یا پژوهشگران «مجمع علمی کردشناسی» و دیگر زبان‌شناسان و پژوهشگران خارجی همچون محققان زبان‌شناس روسی، انگلیسی و ... مطالبی در مورد هورامی نوشته‌اند ولی به گمان نگارنده از میان آثار و کتابهایی که به‌طور اخص به زبان هورامی و بررسی و توصیف آن از نگاه زبان‌شناسی پرداخته‌اند، سه اثر زیر از اهمیت خاصی برخوردارند:

۱- کتاب *Les dialectes d'Awroman de pawa* اثر :

Age Meyer Benediclsen [and] Arthur christensen که در ۱۹۲۱، با عنوان «بررسی لهجه‌های هورامی، لهجه‌ی پاوه» که به زبان فرانسه است و در ۱۲۷ صفحه ظاهراً در لندن به چاپ رسیده است. گذشته از اشتباهات بسیار فاحش که در کتاب دیده می‌شود؛ ولی به عنوان نخستین اثر مکتوب و نسبتاً روشن‌مند درباره‌ی ویژگی‌های دستوری، آوایی به همراه مجموعه‌ی از واژه‌های هورامی، مورد استفاده قرار می‌گیرد و هم اکنون در دسترس است.

۲- کتاب *The dialect of Awroman*، اثر *D. N. Mackenzie* در سال ۱۹۶۶، با عنوان لهجه‌ی اورامان (اورامان لهون)، به زبان انگلیسی در ۱۴۰ صفحه در لندن به چاپ رسیده است.

مکنزی زبان‌شناس مشهور انگلیسی چهار سال عمر خود را در کردستان عراق سپری کرده و حاصل آن بررسی چهار شاخه‌ی زبان کردی است که در کتابی به چاپ رسانده است. در لندن با دانشجویی هورامی زبان که در رشته‌ی اقتصاد تحصیل می‌کرده آشنا می‌شود و سرانجام تصمیم به تحقیق جدی در مورد زبان هورامی گویش نوسودی می‌گیرد. کتاب مکنزی نیز هر چند خالی از پاره‌ی اشتباهات نیست و همه‌ی جوانب این زبان را آن هم به روش‌های علمی و نوین زبان‌شناسی مورد بررسی قرار نداده و از طرفی مواد و عناصر مورد

تحقیق خود را تنها از یک گویشور اخذ کرده؛ ولی به هر روی می‌توان گفت که تاکنون اثری ویژه در مورد زبان هورامی نه در ایران و نه در عراق و ... به فراگیری و دقت کتاب مکنزی (تا جایی که نگارنده می‌داند)، به چاپ نرسیده است.

۳- رساله‌ی کارشناسی ارشد آقای شهرام نقشبندی که خود گویشوری هورامی است با عنوان «نظام آوایی گویش هورامی (گونه‌ی پاوه) از دیدگاه واج‌شناسی زایشی و واج‌شناسی جزء مستقل» در سال ۱۳۷۵ در دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه علامه طباطبائی تهران از آن دفاع شده است.

این اثر تحقیقی تازه‌ترین کاری است که در مورد زبان هورامی در ایران صورت گرفته است. پژوهشی است که با تکیه بر نظریه‌های زبان‌شناسی جدید انجام گرفته است ولی به گمان نگارنده علاوه بر این که بررسی و توصیف همه‌جانبه‌ی هورامی نیست، ممکن است جز آن‌آنکه سر رشته‌ی در زبان‌شناسی دارند نتوانند به خوبی از آن استفاده نمایند. با اذعان به زحمت و تلاشی که پژوهشگران متحمل شده‌اند، بقیه‌ی آثار و نوشته‌ها تنها کلی‌گویی و اظهارنظرهای غالباً غیرعلمی و تکراری است.

روش‌ها و شیوه‌های تحقیق در این کتاب

هر اثر تحقیقی روش‌مند بی‌شک در راه رسیدن به اهداف خود از شیوه‌ها و روش‌های خاصی پیروی می‌کند که بیان این روش‌ها برای محققان حال و آینده خالی از فایده نیست. این تحقیق عموماً براساس نظریه ساخت‌گرایی و کاربرد روش‌های آن در توصیف زبان به انجام رسیده است. به بیانی ساده‌تر کار ما تصویربرداری از یک برش زمانی زبان بوده (تحقیق هم زمانی) که پس از ظهور تصاویر، به توصیف زوایای این دنیای رازناک پرداخته‌ایم. در تصویربرداری، توصیف، طبقه‌بندی این پژوهش زبانی، بارها دچار حیرت و شگفتی و عظمت و شکوه این دیرینه زبان ایرانی شده‌ام و همین، خود نیرو و توشه‌ی شوق و علاقه را برایم فراهم آورده است. من به همراه خانواده‌ی دور از دیارم در آزمایشگاهی که هیچ‌گاه جز ساعاتی از شب چراغش خاموش نمی‌شد، ساعتها و روزها به آزمایش و دوباره‌نگری صورتها و عناصر زبان مادری از نگاهی دیگر پرداخته و چونان شکارچی تیزگوشی که در نخجیر گاه

منتظر شنیدن صدای پای آهوان است با سلاح قلمم برآوردگاه سپید کاغذ جمله‌ها، واژه‌ها، صوتها را که به طور طبیعی از زبان چند گویشور همیشه در صحنه حاضر جاری می‌شد، می‌نگاشتم حتی و سوسه‌ی این که بودندمان در مشهد، مباد که تفاوت‌هایی آوایی و ... را در زبان ایجاد نموده باشد، مادرم را از هورامان به این آزمایشگاه که تنها آزمایشگرش من بودم، دعوت نمودم و حدود دو ماه تمام بار دیگر یافته‌ها و مواد و عناصر زبان مادریم را از زاویه‌ای دیگر مورد بررسی قرار دادم. صداها جمله و واژه و ... را بی آنکه متوجه باشد از وی بر کاغذ می‌آوردم تا روزهای دیگر به سراغشان روم و توصیف خود را براساس آنچه جمع‌آوری نموده‌ام، تداوم بخشم. روش‌ها و شیوه‌هایی که در پیشبرد این اثر عملاً به کار بسته‌ام، به ترتیب عبارتند از:

۱- نخست فراهم آوردن عناصر زبانی از طریق مصاحبه با گویشوران؛ حدود ۳۰ نوار کاست را در تابستان ۱۳۷۵ در شهر پاوه از گفتار معمولی گویشوران مختلف (غالباً میان‌سال) تهیه کردم.

۲- پس از ضبط آنها اقدام به ثبت واژه‌ها و جمله‌ها با استفاده از الفبای آوانگار نمودم.

۳- سرانجام مرحله‌ی اصلی یعنی تحلیل و بررسی واج‌شناسی، دستوری و جمع‌آوری واژه‌ها با تکیه بر شواهد موجود ضبط و ثبت شده، آغاز شد.

اساس کار در هر سه مرحله معیار قراردادن تلفظ گویشوران بوده نه نوشتار و خط.

۴- مطالب فراهم آمده فیش‌برداری شده سپس به طبقه‌بندی و پاک‌نویس آنها پرداخته‌ام.

۵- در توصیف و بررسی خود از دو رساله‌ی کارشناسی ارشد (بررسی دو گویش زرنندی

و زابلی) به عنوان الگوی کار تحقیقی استفاده‌ی فراوان برده‌ام.

۶- در آغاز، میانه و فرجام کار با استادان محترم راهنما و مشاور بی‌وقفه مشورت نموده و

در ادامه‌ی مراحل تحقیق و تصحیح اشتباهات همواره نظرات آنان را پیش چشم داشته‌ام

افزون براین بارها از مشاوران غیر رسمی زبان‌شناسی که با بزرگواری وقت خود را در اختیارم

می‌گذاشتند بهره می‌بردم. از آن جمله‌اند آقایان دکتر نادر جهانگیری، دکتر رضا زمردیان و

پژوهشگران و شاعران محلی هورامان.

۷- هر مرحله از کار که به نیمه فرجامی می‌رسید، مطالب، فیش به فیش با استاد مشاور

مورد بررسی قرار می‌گرفت و پس از راهنماییهای لازم، طبقه‌بندی و پاک‌نویس می‌شد. پس از آن مجدداً مورد بررسی و مذاقه قرار گرفته، سرانجام برای حصول اطمینان از درستی روش‌های تحقیق و در جریان قرار گرفتن استاد محترم راهنما، مطالب آماده شده در اختیار ایشان گذاشته می‌شد تا مورد بررسی نهایی قرار گیرد.

یافته‌ها و دستاوردهای پژوهش یا برجسته‌ترین ویژگی‌های زبان هورامی

- ۱- وجود دو همخوان (سامت) متمایز برای «ل» [l] و «ر» [r] و همچنین «ر» [r] و «r°» در هورامی.
- ۲- جنس‌پذیری (مذکر - مؤنث) اسم، صفت، ضمیرهای اشاره و فعل در هورامی و مطابقت این مقوله‌ها با هم در تدکیر و تانیث.
- ۳- وجود سه ساخت مستقل از فعل مضارع اخباری مستمر (مضارع ملموس) و ماضی استمراری مستمر (ماضی ملموس) با توجه به این که برخی از زبان‌شناسان بر این باورند که این دو ساخت از طریق زبان‌انگلیسی وارد فارسی شده، ولی در این پژوهش هویت ایرانی وجود این سه ساخت به اثبات رسیده است.
- ۴- کاربرد مصدر بی‌تغییر آوایی در ساخت فعل.
- ۵- مقوله‌ی دستور «فعل‌های دو وجهی» در این زبان نمود ندارد زیرا برای هر فعل دو ساخت متفاوت وجود دارد مثل: شکستن (ناگذر) mer°yay، شکستن (گذرا) mar°day.
- ۶- کاربرد بن مضارع در برخی ساخت‌های ماضی مانند ماضی استمراری، ماضی استمراری مستمر.
- ۷- وجود دو ساخت متفاوت از برخی فعل‌ها در شکل سوم شخص مفرد به سبب مذکر و مؤنث بودن مانند فعل‌های ناگذر ماضی ساده، نقلی و ...
- ۸- مستقل بودن نشان وابستگی در وابسته‌های اسم (مضاف‌الیه و صفت).
- ۹- ظهور نشانه‌های مذکر و مؤنث در فعل‌های ربطی (سوم شخص مفرد).
- ۱۰- ارائه‌ی قاعده‌ی مشخص برای شناخت اسمهای مذکر و مؤنث غیرحقیقی هورامی.
- ۱۱- ظاهر شدن پیشوند در فعل‌های پیشوندی هم‌پیش از ماده‌ی اصلی فعل و هم‌پس از آن.

زبان‌شناسی و انعطاف هرچه بیشتر گروه زبان و ادبیات فارسی در پذیرش موضوع پایان‌نامه‌هایی در باب گویش‌شناسی.

محتوی این پژوهش به اختصار

این پژوهش از یک پیش‌گفتار و یک مقدمه و شش فصل تشکیل شده است. در پیش‌گفتار از پاره‌ای مسائل که پیش از طرح اصلی پژوهش بایسته می‌نموده است سخن رفته موضوع‌هایی از جمله کلیاتی در مورد زبان هورامی، انگیزه انتخاب موضوع و روش کار تحقیق و ... مقدمه شامل شناخت اجمالی از اوضاع جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی و وجه تسمیه هورامان و پاوه است.

- فصل نخست در برآمده‌ی تعریف پاره‌یی از اصطلاحات است که در کتاب به کاربرده شده و شناخت مطالب این پژوهش یا غیرمستقیم به توضیح آن اصطلاحات وابسته است.

- در فصل دوم (توصیف واجی ...) نسبت همخوان‌ها و سپس واژه‌های ساده و مرکب به‌طور جداگانه به شیوه‌ی علمی رایج در توصیف دستگاه واجی، استخراج و توصیف شده‌اند. - فصل سوم، فصلی است به نسبت سایر فصل‌ها کوتاه. در این فصل پدیده‌ها (واحد‌های زیرزنجیری هورامی) تنها به بررسی تکیه و آهنگ در هورامی آن هم به اجمال پرداخته شده است.

- فصل چهارم که در حقیقت بخش اصلی کتاب و مفصل‌تر از دیگر فصل‌ها است. توصیف دستور زبان هورامی را در خود جای داده است. نظر به تفصیل موضوع، این فصل به چند بخش عمده تقسیم شده است:

در بخش نخست جمله و انواع آن، جایگاه‌های نحوی و بررسی جمله‌های شرطی و چند موضوع فرعی دیگر، مورد بررسی قرار گرفته است.

بخش دوم به شبه جمله و انواع آن اختصاص یافته است.

بخش سوم که از بخش‌های اساسی این فصل است به بررسی و توصیف گروه فعلی پرداخته شده است.

بخش چهارم شامل گروه اسمی و گروه قیدی است که در هریک از این گروه‌ها به تفصیل، جزئیات و زوایای موضوع، مورد بحث قرار گرفته و توصیف شده است.

- فصل پنجم (واژگان)، فراهم آمده‌ی مجموعه‌یی از واژه‌های کاربردی گویشوران هورامی است که باهدف شناخت دستوری آن واژه‌ها به ترتیب الفبایی آورده شده است که حدوداً ۱۰۰۰ واژه را در بردارد.

فصل ششم، بخشی است که مستقلاً به موضوع پژوهش ارتباطی ندارد بلکه جنبه‌ی مقایسه‌ای و سنجشی میان فرایندهای آوایی دو زبان فارسی و هورامی است، که در فصلی مستقل و در بخش پایانی کتاب تحت عنوان «فرایندهای آوایی هورامی در سنجش با فارسی» گنجانده شده است.

در این فصل چهار فرایند عمده: ابدال، حذف، افزایش و قلب، با ذکر شواهد متعدد، مورد بررسی قرار گرفته و در هر مورد در صورت دستیابی به قانونمندی واجی، آن قانونمندی به روشنی بیان شده است.

در پایان این پژوهش فهرست منابع و مآخذی که در سامان یافتن این پژوهش نقش اساسی داشته و یا در کتبه نوشت‌های متن به آنها استناد شد، با نشانی کامل به صورت الفبایی تنظیم شده است.

در پایان، وظیفه‌ی خود می‌دانم از راهنمایی‌ها و نکته‌سنجی‌های ارزنده‌ی استاد محترم جناب آقای دکتر تقی وحیدیان کامیار که به عنوان استاد راهنما فراتر از یک سال افتخار شاگردی‌شان را داشته‌ام، صمیمانه و ازین دندان تشکر نمایم.

همچنین از استاد دلسوز گُرد، جناب آقای دکتر افضل وثوقی که از آغاز تا فرجام کار، همواره از راهنمایی‌ها و نکته‌بینی‌های ارزشمندشان بهره‌ها برده‌ام و به جهت هم‌زبانی و همدلی فراتر از حدّ مورد انتظار دقت و دلسوزی به خرج داده‌اند، کمال سپاس را دارم.

نیز از استاد فاضل و نکته‌سنج جناب آقای دکتر نادر جهانگیری که بارها به عنوان مشاور وقت گرانهای خود را حاتم‌وار در اختیارم گذاشته‌اند و در این روزها نیز زحمت مطالعه‌ی این اثر را از سر بزرگواری برخود هموار کردند، سپاسگزاری و قدردانی می‌کنم.

همچنین وام‌دار و قدردان همسر مهربان و استوار دلم هستم که با ایمان و صبر خود،

همواره مشوق و یاریگر دلسوزم در زندگی بود و به همراه فرزندان دلبندم هفت سال دوری از دیار هورامان را تحمل کردند و دم بر نیاوردند و همچنان مشوق و همکار و همراهم بودند. از مادر فداکار و صبورم، برادر بزرگ و دریادلم و دیگر اقوام و دوستان که همواره یاریگرم بوده‌اند، صمیمانه تشکر می‌نمایم.

بار دیگر سر عظیم بر آستان آن «حکیم سخن در زبان آفرین» می‌سایم و بر پیامبران و بندگان پاکش درود می‌فرستم.

تو خوشنود باشی و ما رستگار

خدایا چنان کن سرانجام کار

شهد

منصور سلیمی